

ระเบียบวิธีวิจัย

การศึกษาเรื่องสังคมกรรมทางการเมืองของชาวไทยมุสลิมนี้เป็นการศึกษาเกี่ยวกับกระบวนการกำหนดนิยามหรือบ่งชี้ตนเอง โดยผ่านกระบวนการสังคมกรรมทางการเมือง ซึ่งเป็นกระบวนการปฏิสัมพันธ์สัญลักษณ์ภายในบริบทของสังคมและวัฒนธรรม และใช้ทฤษฎีปฏิสัมพันธ์สัญลักษณ์นิยมเป็นกรอบแนวคิดหลักของการศึกษา วิธีการศึกษาตามแนวคิดปฏิสัมพันธ์สัญลักษณ์นิยมจะให้ความสำคัญกับสภาพที่เป็นธรรมชาติเป็นจริงในทุกมิติ เพื่อหาความสัมพันธ์ของปรากฏการณ์กับสภาพแวดล้อมนั้น กล่าวได้ว่า ระเบียบวิธีการศึกษาเชิงคุณภาพ (Qualitative Methodology) เป็นวิธีการที่เหมาะสมที่สุดเพื่อให้เข้าถึงความจริงในโลกเชิงประจักษ์และที่สำคัญในการศึกษาเกี่ยวกับสังคมกรรมทางการเมืองที่ผ่านมา จากการทบทวนวรรณกรรมปรากฏว่า ยังไม่มีผลงานวิจัยของไทยชิ้นใดที่ศึกษาด้วยวิธีการศึกษาเชิงคุณภาพ ส่วนใหญ่ศึกษาด้วยวิธีการเชิงปริมาณโดยการใช้แบบสอบถามในการเก็บรวบรวมข้อมูล ซึ่งทำให้การศึกษาความจริงต่างๆ ได้ไม่ครบทุกมิติ

การวิจัยเชิงคุณภาพจะมีลักษณะเฉพาะและแตกต่างจากการวิจัยทางวิทยาศาสตร์เชิงปริมาณ นับตั้งแต่ขั้นตอนของการตั้งปัญหาหรือการได้มาซึ่งปัญหา วัตถุประสงค์ตลอดจนถึงการเก็บรวบรวมข้อมูล การวิเคราะห์และเสนอผลการศึกษา ซึ่งเมื่อก้าวถึงการวิจัยเชิงคุณภาพ แล้วอาจจะทำให้นักถึงรูปแบบการศึกษาภาคสนาม (Field Studies) วิธีการศึกษาแบบธรรมชาติ (Naturalistic Inquiry) วิธีการพฤติกรรมนิยมแบบธรรมชาติ (Naturalistic Behaviourism) และวิธีการศึกษาเชิงชาติพันธุ์วรรณา (Ethnography) แม้จะมีการเรียกชื่อแตกต่างกันออกไปแต่หลักใหญ่ของการศึกษาใช้หลักเดียวกัน ซึ่งมีลักษณะดังต่อไปนี้ (บงกชมาศ เอกเยี่ยม, 2532 : 59-60)

- 1) วิจัยเชิงคุณภาพตามนัยนี้เป็นวิธีค้นหาความจริงโดยไม่ตั้งเอาเหตุการณ์หนึ่งๆ ออกจากสภาพแวดล้อมตามความเป็นจริงแต่พยายามวิเคราะห์ความสัมพันธ์ของเหตุการณ์กับสภาพแวดล้อมหรือระบบทั้งหมด เพื่อให้เกิดความเข้าใจอย่างถ่องแท้จากการเห็นภาพรวมหลายมิติ
- 2) ในการหาความจริงนั้น นักวิจัยจะใช้วิธีการสัมภาษณ์ การสังเกตแบบมีส่วนร่วม และการจดบันทึกทุกสิ่งที่เกี่ยวข้องกับการศึกษา ซึ่งเป็นกระบวนการที่กินเวลานาน ระหว่างที่

เฝ้าสังเกตสอบถามและจดบันทึกนั้นผู้วิจัยเลือกเหตุการณ์หรือประเด็นที่กำหนดไว้ขึ้นมา วิเคราะห์ความสัมพันธ์กับเหตุการณ์ทั้งหมดแล้วตีความ

3) การวิจัยประเภทนี้จะให้ความสำคัญแก่ข้อมูลประเภทอัตชีวประวัติ ความรู้สึกนึกคิดความคาดหวัง ฯลฯ แล้วมาประมวลเข้าด้วยกัน และจะเน้นการตีความในฐานะเป็นเกณฑ์กำหนดแนวทางพฤติกรรมของบุคคล ตามลักษณะของการปฏิสัมพันธ์สัญลักษณ์นิยม

4) เนื่องจากการวิจัยครั้งนี้ศึกษารายละเอียดของเหตุการณ์หนึ่ง ตลอดจนสภาพแวดล้อมที่เกี่ยวข้องทำให้มีตัวแปรจำนวนมากในการวิจัย ผู้วิจัยเองจะต้องเข้าไปติดต่อกับผู้ถูกวิจัยด้วยตนเอง ไม่ผ่านสื่อกลางใดๆ จึงต้องทำการศึกษากับกลุ่มตัวอย่างขนาดเล็กและทำการศึกษาอย่างต่อเนื่อง

5) สำหรับการวิเคราะห์ข้อมูลผู้วิจัยใช้หลักตรรกวิเคราะห์ที่เกี่ยวข้องไปถึงทฤษฎีเพื่อให้ความหมายแก่ข้อมูลที่ได้มา

ดังนั้นในบทนี้ผู้วิจัยจึงนำเสนอวิธีการศึกษาแบบธรรมชาติ วิธีการพฤติกรรมนิยมแบบธรรมชาติ และวิธีการศึกษาเชิงชาติพันธุ์วรรณาเพื่อให้เห็นหลักการและวิธีการศึกษาสำหรับนำมาประยุกต์ใช้เป็นวิธีการศึกษาครั้งนี้

1. วิธีการศึกษาแบบธรรมชาติ (Naturalistic Inquiry) ของบลูเมอร์

(Hubert Blumer)

บลูเมอร์ (Blumer, 1969 อ้างถึงใน ยุทธชัย ดำรงมณี, 2540 : 20-22) ได้เสนอนัยสำคัญในด้านตรรกวิทยาและระเบียบวิธีหลายประการ ดังนี้

1) การวิจัยคือ กระบวนการปฏิสัมพันธ์สัญลักษณ์ ซึ่งหมายถึงการทดลองใดๆ เกี่ยวข้องกับมนุษย์ ก็คือกระบวนการปฏิสัมพันธ์สัญลักษณ์ชนิดหนึ่ง การปฏิสัมพันธ์ระหว่างบุคคลเกี่ยวข้องกับกระบวนการตีความและเชื่อมการกระทำของแต่ละฝ่ายเข้าด้วยกัน

2) ระเบียบวิธีการวิจัยต้องได้รับการตรวจสอบจากโลกเชิงประจักษ์ ซึ่งนักวิจัยต้องลงไปคลุกคลีกับสิ่งที่ต้องศึกษาเพื่อความเชื่อมั่นในเรื่องของความถูกต้องในแง่ของข้อมูล แนวคิด และการตีความ

3) ผู้ศึกษาต้องสวมบทบาทของผู้ถูกศึกษา

4) ใช้แนวคิดเร้ารู้สึก (Sensitizing Concept) มากกว่าแนวความคิดเชิงนิยาม (Definitive Concept) ซึ่งแนวคิดเร้ารู้สึก หมายถึง แนวคิดที่ไม่ได้เปลี่ยนรูปไปสู่นิยามเชิงปฏิบัติการ โดยผ่านทางมาตรวัดทัศนคติหรือการวัดแบบอื่นโดยตรงทันที จนกระทั่งได้เข้าสู่

สนามและเรียนรู้กระบวนการซึ่งเป็นตัวแทนของปรากฏการณ์นั้นๆ และเรียนรู้ความหมายเฉพาะที่ใช้กับปรากฏการณ์ดังกล่าว

รูปแบบของวิธีการศึกษาแบบธรรมชาติ (Modes of Inquiry) เป็นวิธีการศึกษาที่เน้นความสำคัญกับธรรมชาติของปรากฏการณ์เชิงประจักษ์ซึ่งแบ่งออกเป็น 2 ขั้นตอน (Wallace and Wolf 1988 : 251-254, พงษ์สวัสดิ์ สวัสดิ์พงษ์, 2532 : 111-116)

1) ขั้นการค้นคว้า (Exploration) ประกอบด้วยงานสัมพันธ์กัน 3 ประการคือ

1.1) การเข้าไปคลุกคลีทำความเข้าใจกับปรากฏการณ์ก่อนเข้าทำการศึกษา

1.2) พัฒนาปรับปรุงความกระจ่างชัดของกรอบแนวคิดหรือจุดเน้นและพร้อมที่จะปรับเปลี่ยนได้อย่างตลอดเวลาเมื่อเผชิญกับข้อมูลเชิงประจักษ์

1.3) การพรรณนาอย่างลึกซึ้งเกี่ยวกับปรากฏการณ์ที่เข้าทำการศึกษา

2) ขั้นของการพินิจสอบสวน (Inspection) ซึ่งขั้นตอนนี้เป็นการนำข้อมูลที่ได้มาจากการเก็บข้อมูลที่เป็นเชิงพรรณนาเอามาวิเคราะห์ในรายละเอียดโดยมีจุดประสงค์ก็เพื่อที่จะพัฒนารากฐานทางทฤษฎีและความสัมพันธ์ทั้งหลายที่ผลการค้นคว้าชี้ให้เห็นว่ามีความสำคัญซึ่งสัมฤทธิ์ภาพทางระเบียบวิธีที่สำคัญที่สุดประการหนึ่งของบลูเมอร์ คือ การค้นพบหลักเบื้องต้นในการพัฒนามโนทัศน์ในทางสังคมศาสตร์ ขั้นตอนนี้ประกอบไปด้วย

- การพัฒนาแนวความคิดเพื่อค้นหาลักษณะร่วมเชิงการวิเคราะห์โดยการนำเอาตัวอย่างเชิงประจักษ์มาเปรียบเทียบกับลักษณะร่วมเชิงการวิเคราะห์แล้วทำการเปรียบเทียบกับตัวอย่างเชิงประจักษ์อื่นๆ แนวคิดที่ค้นพบทำการปรับปรุงให้เกิดความแจ่มชัด แต่อย่างไรก็ตามก็ต้องตั้งอยู่บนแนวคิดพื้นฐาน

- สร้างข้อเสนอทางทฤษฎีโดยการเชื่อมโยงแนวคิดเข้าด้วยกัน โดยแยกแยะความสัมพันธ์ชุดต่างๆ ระหว่างความคิดพื้นฐานทางทฤษฎีตรวจสอบความสัมพันธ์เชิงประจักษ์แล้วนำมาเปรียบเทียบกับความสัมพันธ์ระหว่างแนวคิดพื้นฐาน และทำการแยกแยะความสัมพันธ์ลักษณะต่างๆ ออกมาเพื่อนำไปเปรียบเทียบกับกรณีอื่นๆ

นอกจากนี้ บลูเมอร์ได้เสนอหลักการสำคัญเกี่ยวกับความหมายของการกระทำของมนุษย์แหล่งที่เกิดความหมายและบทบาทของความหมายในการตีความ 3 ประการ (Wallace and Wolf, 1980 : 238-241)

1. มนุษย์กระทำสิ่งต่างๆ บนพื้นฐานของความหมายที่สิ่งต่างๆ เหล่านี้มีต่อเขา

2. ความหมายของสิ่งต่างๆ เหล่านี้เป็นผลของการปฏิสัมพันธ์ของสังคมมนุษย์

3. ความหมายของสิ่งเหล่านี้ถูกเปลี่ยนแปลงแก้ไขและควบคุมได้โดยผ่านกระบวนการตีความซึ่งบุคคลใช้ปฏิบัติต่อสิ่งที่เขาเผชิญ

2. วิธีการศึกษาพฤติกรรมนิยมแบบธรรมชาติ (Naturalistic Behaviourism) ของเดินซิน (Norman Denzin)

เดินซิน (1978 : 7) ได้เสนอสมมติธรรมหรือฐานคติ (Assumption) ให้เป็นพื้นฐานในการศึกษาตามแนวปฏิสัมพันธ์สัญลักษณ์นิยมว่า

1) ความเป็นจริงทางสังคมเป็นที่รับรู้และเข้าใจกันนั้นเป็นผลผลิตจากสังคม (Social Production) ซึ่งปัจเจกบุคคลได้ให้ความหมายหรือนิยามสถานการณ์ดังกล่าวจากการปฏิสัมพันธ์ทางสังคม

2) มนุษย์สามารถที่จะสะท้อนภาพของพฤติกรรมตนเองทางจิตหรือทางความคิด ทำให้มีความสามารถในการแต่งรูปแบบทางพฤติกรรมทั้งของตนเองและบุคคลอื่นๆ

3) มนุษย์ปฏิสัมพันธ์กับบุคคลอื่นๆ โดยใช้จุดยืนของตนเองและใช้จุดยืนนั้นในการนิยามหรือตีความหมายของพฤติกรรมของคนอื่นๆ ภายในการปฏิสัมพันธ์หนึ่งๆ ซึ่งการปฏิสัมพันธ์ดังกล่าวถูกมองว่าเป็นสิ่งที่จะคาดเดาไม่ได้ เป็นเรื่องของการต่อรองและเป็นเรื่องทางสัญลักษณ์เพราะมันจะเกี่ยวข้องกับการกระทำที่เกี่ยวกับสัญลักษณ์ คำ ความหมายและภาษาต่างๆ

เดินซิน มีความเห็นต่อไปว่า โลกทางสังคมมนุษย์ไม่ได้ประกอบด้วย โลกธรรมหรือ วัตถุธรรมต่างๆ ทางสังคมที่มีความหมายในตัวของมันเอง แต่ความหมายของโลกธรรมหรือ วัตถุธรรมต่างๆ นี้ขึ้นอยู่กับกระทำของมนุษย์ที่มีต่อสิ่งนั้น ซึ่งกระบวนการนิยามสถานการณ์สามารถเปลี่ยนแปลงและสร้างค่านิยมอันใหม่ได้ตลอดเวลาจากประสบการณ์ ปฏิสัมพันธ์ สัญลักษณ์

ดังนั้น การวิเคราะห์การกระทำของมนุษย์จึงจำเป็นที่จะต้องเข้าใจถึงความหมายของการกระทำซึ่งเป็นความหมายในเชิงสัญลักษณ์ที่เกิดขึ้นตลอดช่วงของการปฏิสัมพันธ์ นอกจากนี้จากการทำความเข้าใจถึงพฤติกรรมต่างๆ ของบุคคลจากสัญลักษณ์ที่มีความซับซ้อนไม่ว่าจะเป็นภาษาพูด (Verbal) ภาษาท่าทาง (Nonverbal Gesture) การดำเนินชีวิตและรูปแบบของการแต่งกายจะสะท้อนให้เห็นถึงภาพพจน์ และแนวความคิดต่างๆเกี่ยวกับตนเองของบุคคลซึ่งสัญลักษณ์เหล่านี้จะถูกนำเข้ามาสู่กระบวนการปฏิสัมพันธ์และการตีความสัญลักษณ์ด้วย

จากสมมติธรรมหรือฐานคติและแนวคิดพื้นฐานดังกล่าว เดินซิน (1978 : 20-21) ได้เสนอหลักการวิจัยตามลักษณะของพฤติกรรมนิยมแบบธรรมชาติ เพื่อใช้ศึกษาวิเคราะห์ความจริงทางสังคมจากทัศนภาพของผู้ถูกศึกษาและทำความเข้าใจความหมายต่างๆ ภายใน

กระบวนการปฏิสัมพันธ์ไว้ 7 ประการ คือ

1) สำหรับการวิจัยนั้น เพื่อให้เห็นกระบวนการให้ความหมายและแบบแผนของความสัมพัทธ์ต่างๆ ระหว่างสัญลักษณ์กับพฤติกรรมที่เกิดขึ้นภายใต้การปฏิสัมพันธ์ ผู้วิจัยจะต้องนำเอาสัญลักษณ์และการปฏิสัมพันธ์มาเชื่อมโยงกัน

2) ผู้วิจัยจะต้องมองโลกทางสังคมและพิจารณาแนวคิดต่างๆ จากจุดยืนของผู้ถูกศึกษา (Acting Other) โดยเข้าสวมบทบาท ทักษะคิดและความคิดของผู้ถูกศึกษามากกว่าที่จะมองโลกจากจุดยืนของตัวเองและในขณะที่เดียวกันผู้วิจัยก็ต้องศึกษาความแตกต่างระหว่างมโนทัศน์ที่เกี่ยวกับความเป็นจริง ซึ่งได้จากผู้ที่เขากำลังศึกษาเข้ากับแนวความคิดทางวิทยาศาสตร์ที่เกี่ยวกับความเป็นจริงดังกล่าว

3) เพื่อการศึกษาถึงความสัมพันธ์ระหว่างโครงสร้างสังคมและพฤติกรรมผู้วิจัยจะต้องเชื่อมโยงสัญลักษณ์และการนิยามต่างๆ ของผู้ถูกศึกษาเข้ากับความสัมพันธ์ภายในกลุ่มทางสังคมต่างๆ ที่มีอิทธิพลต่อแนวความคิดทั้งหลายของเขา

4) การปฏิสัมพันธ์ระหว่างกันภายในสังคม จะมีความแตกต่างกันตามสิ่งแวดล้อมและสถานการณ์แต่ละสถานการณ์ ดังนั้นผู้วิจัยจะต้องสังเกตและบันทึกถึงสภาพแวดล้อมเชิงพฤติกรรม (The Behavior Setting) ในการปฏิสัมพันธ์และลักษณะของการเปลี่ยนแปลงสถานการณ์เฉพาะดังกล่าวที่สามารถเกิดขึ้นได้อย่างเป็นวิทยาศาสตร์

5) ระเบียบวิธีวิจัยต้องแสดงให้เห็นถึงรูปแบบพฤติกรรมทั้งในแง่ของความคงที่และในแง่ของกระบวนการที่มีการเปลี่ยนแปลง

6) การทำการวิจัยทางสังคมก็ถือว่าเป็นกระบวนการปฏิสัมพันธ์สัญลักษณ์อย่างหนึ่ง เนื่องจากลักษณะนิสัยส่วนตัวของผู้วิจัย การนิยามเกี่ยวกับวิธีการวิจัย ค่านิยม ทักษะคิดและอุดมการณ์ของผู้วิจัยและเป็นส่วนหนึ่งของกิจกรรมการวิจัยที่เขากระทำต่อสิ่งแวดล้อมโดยผ่านระเบียบวิธีที่เขาเลือก

7) แนวคิดที่เหมาะสมของการศึกษาวิจัยคือแนวคิดเร้ารู้สึก ซึ่งเป็นแนวคิดที่มีความยืดหยุ่น ไม่มีลักษณะตายตัวหรือเฉพาะเจาะจงเพื่อใช้เป็นมาตรฐานแน่ชัดในการศึกษา แต่จะให้กรอบแนวคิดกว้างๆ สำหรับนำไปอ้างอิงและเป็นแนวทางในการเข้าถึงตัวอย่างเชิงประจักษ์ โดยการจัดระบบปรากฏการณ์ทางสังคมนี้มีแนวคิดเร้าความรู้สึกครอบคลุมถึงแล้วพยายามหาลักษณะร่วมของปรากฏการณ์นั้นๆ ทั้งนี้ เนื่องจากปรากฏการณ์ทางสังคมทั้งหลายมีลักษณะแตกต่างกันออกไป มีความหลากหลายและไม่คงที่ จึงไม่สามารถจะใช้แนวคิดที่กำหนดปรากฏการณ์ทางสังคมที่แน่นอนได้

ข้อเสนอหลักการวิธีการวิจัยดังกล่าวสะท้อนให้เห็นถึงการผูกพันตนเองเข้าเป็นโลกของชนชาติมนุษย์ที่ต้องศึกษาอย่างจริงจังและพยายามเข้าใจโลกของเขาจากจุดยืนของเขาเอง โดยมีรากฐานจากแนวคิดทางทฤษฎีที่ช่วยในการอธิบายปรากฏการณ์ซึ่งการศึกษาแบบนี้เราตระหนักถึงว่ามนุษย์จะมีความสามารถในการมองสังคมและนิยามความหมายให้กับปรากฏการณ์แตกต่างกันไปตามสถานการณ์เพราะฉะนั้นการกระทำของบุคคลจึงแตกต่างกันไปตามนิยามสถานการณ์ทั้งหลายที่เราได้กำหนด แต่อย่างไรก็ตามในอีกด้านหนึ่งเราก็ต้องตระหนักว่าการที่มนุษย์สามารถนิยามสถานการณ์และเข้าใจความหมายของสถานการณ์หนึ่งๆให้ตรงกันนั้นเนื่องจากมนุษย์มีการสร้างความเป็นจริงร่วมกันภายในสังคม โดยมีพื้นฐานมาจากวัฒนธรรมที่ถ่ายทอดจากคนรุ่นหนึ่งไปยังคนอีกรุ่นหนึ่งผ่านกระบวนการสังคมนิยม และสำหรับในสังคมที่ซับซ้อนดังเช่นปัจจุบัน นอกจากมนุษย์จะได้รับอิทธิพลในทางวัฒนธรรมของสังคมใหญ่แล้ว บางคนอาจสร้างและนิยามความหมายทางสังคมในฐานะที่เขาเป็นสมาชิกภายในวัฒนธรรมย่อย (Subculture) ด้วย ดังนั้นการศึกษาวัฒนธรรมจึงเป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงได้ยาก โดยเฉพาะการศึกษาถึงกลุ่มบุคคลที่มีวัฒนธรรมเฉพาะของตนเอง ดังเช่นการศึกษากระบวนการสังคมนิยมทางการเมืองของชาวไทยมุสลิม ซึ่งเป็นชนกลุ่มน้อยของสังคมไทย

การศึกษาวัฒนธรรมเพื่อการค้นพบความหมายหรือการตีความหมาย จึงจำเป็นต้องใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงชาติพันธุ์วรรณามาประกอบ ในการดำเนินการวิจัยเชิงชาติพันธุ์วรรณาจะเสนอถึงการศึกษาวัฒนธรรมแล้วยังมุ่งเน้นไปถึงการหาความหมายพฤติกรรม หรือการกระทำของบุคคลในสังคมเช่นเดียวกับการศึกษาพฤติกรรมนิยมแบบชนชาติและการศึกษาแบบชนชาติของนักปฏิสัมพันธ์สัญลักษณ์นิยมด้วย ดังที่ สปรัดเลย์ (Spradley, 1971 : 9) ได้เสนอว่า "การศึกษาวิจัยวิธีการเชิงชาติพันธุ์วรรณามีความสอดคล้องกับวิธีการศึกษาแบบชนชาติ หรือพฤติกรรมนิยมแบบชนชาติที่พยายามวิเคราะห์พฤติกรรมของมนุษย์ในแง่ของกระบวนการให้ความหมายแก่ปรากฏการณ์ต่างๆ โดยผ่านการปฏิสัมพันธ์ทางสังคม" ทั้งนี้โดยยึดหลักที่ว่าพฤติกรรมของบุคคลหรือการกระทำทุกอย่างไม่ได้จบอยู่ในตัวเองหรือจบลงแค่นั้น พฤติกรรมหรือการกระทำที่บุคคลแสดงออกมานั้นมีจุดหมาย มีความหมายเฉพาะอาจจะมีความหมายเฉพาะบุคคลหรือระหว่างกลุ่มหรือลักษณะเฉพาะของสังคมนั้นตามเงื่อนไขทางวัฒนธรรม

3. วิธีการศึกษาเชิงชาติพันธุ์วรรณนา (Ethnography)

การศึกษาเชิงชาติพันธุ์วรรณนา เป็นวิธีการศึกษาที่นักสังคมวิทยาแนวการตีความ และนักมานุษยวิทยา นิยมใช้ในการศึกษาภาคสนาม (Adler and Adler, 1987 อ้างถึงใน บงกชมาศ เอกเอี่ยม, 2532 : 65) เพื่ออธิบายถึงลักษณะของวัฒนธรรมชนบทรอบแบบ ประเพณี ความเป็นอยู่ วิถีชีวิต หรือความเชื่อของกลุ่มชนหนึ่งๆ ที่มีลักษณะแตกต่างไปจาก วัฒนธรรมของสังคมส่วนใหญ่ โดยยึดหลักที่ว่าพยายามศึกษากิจกรรมต่างๆ เหล่านี้ และ ทำความเข้าใจลักษณะการดำเนินชีวิตของประชากรผู้ถูกศึกษาจากจุดยืนของเขา ดังนั้นเรา อาจจะกล่าวสั้นๆได้ว่า การศึกษาเชิงชาติพันธุ์วรรณนา ก็คือ การศึกษาวัฒนธรรม แต่ในการ ศึกษาลักษณะนี้จะให้ความสำคัญกับการให้ความหมายหรือการตีความปรากฏการณ์ในวัฒนธรรม มากกว่าพฤติกรรมวัตถุหรืออารมณ์ เช่น การสังเกตพฤติกรรมแต่้นอกเหนือจากการสังเกต นักชาติพันธุ์วรรณนาต้องการทราบถึงความหมายของพฤติกรรมมากกว่า หรือการพิจารณาวัตถุ เครื่องมือเครื่องใช้ ก็ต้องการที่จะทราบว่า ความหมายอะไรที่ผู้ถูกศึกษาให้กับวัตถุดังกล่าว เป็นต้น

เมื่อเป็นเช่นนี้การศึกษาจะต้องเกี่ยวข้องกับการเรียนรู้ถึงการคิด การมองโลก การ พุดการกระทำ หรือเข้าใจปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในแนวทางของผู้ถูกศึกษาเอง มากกว่าจะ ทำความเข้าใจตามสายตาของนักวิจัย นั่นคือ แทนที่จะเป็นการศึกษาประชากร แต่การศึกษาเชิง พันธุ์วรรณนา หมายถึง การเรียนรู้จากประชากร และสำหรับการเรียนรู้จากประชากรนี้ผู้วิจัยจึง จำเป็นต้องเข้าไปเกี่ยวข้องและมีส่วนร่วมกับประชากรให้มากที่สุด โดยมีเหตุผลสำคัญคือ เพื่อต้องการเข้าใจความหมายของการกระทำและการให้ความหมายแก่เหตุการณ์ต่างๆ ของ ประชากรที่ทำการศึกษา ซึ่งความหมายต่างๆ อาจจะแสดงออกมาโดยตรงในรูปของภาษาพูด หรืออาจเสนอออกมาโดยอ้อมในลักษณะของการกระทำ ศัพท์แสดง สัญลักษณ์อื่นๆ เป็น การแสดงความหมายที่สามารถเข้าใจร่วมกันในสังคม ทั้งนี้เพราะในทุกๆ สังคมจะมีการสร้าง ระบบของความหมายที่มีความซับซ้อนเพื่อที่จะนำมาใช้จัดระเบียบของพฤติกรรมของคนใน สังคม ทำให้บุคคลสามารถเข้าใจตนเองและคนอื่นๆ อีกทั้งยังช่วยให้เข้าใจโลกที่เขาอาศัยอยู่ ด้วย ระบบของความหมายดังกล่าวนี้จะประกอบกันเป็น "วัฒนธรรม"

สิ่งที่ผู้วิจัยต้องระวังและเป็นลักษณะเฉพาะของการศึกษาวิจัยในแนวทางนี้ประการ หนึ่งคือผู้วิจัยจะต้องหลีกเลี่ยงหรือพยายามที่จะไม่ให้แนวความคิด คำนิยาม หรือทัศนคติของ ตนที่มีอยู่เดิมไปมีอิทธิพลต่อการกำหนด ดัดสิน หรือให้คุณค่าแก่คำนิยาม ความเชื่อ และ แนวคิดของประชากรที่ทำการศึกษา เช่น ความรู้สึกหรือความคิดว่าวัฒนธรรมของผู้อื่นด้อย

หรือดีกว่าวัฒนธรรมของผู้วิจัยลักษณะนี้เรียกว่า Ethnocentrism นอกจากนี้ผู้วิจัยจะต้องพยายามในอันที่จะเข้าใจความหมายความคิด ความรู้สึกต่างๆ ของกลุ่มสังคมนั้นจากสายตาคนภายใน หรือจากสายตาของสมาชิกในกลุ่ม (Emic Perspective) ซึ่งการจะเข้าใจและทำได้ในลักษณะนี้ ผู้วิจัยจำเป็นจะต้องใช้เวลากับประชากรศึกษานานพอสมควร และผู้วิจัยอาจจะต้องร่วมสังเกตการทำกิจกรรมบางอย่างของประชากรที่ทำการศึกษาภายในวัฒนธรรมของเขาด้วยเพื่อใช้เป็นข้อมูลที่น่ามาพิจารณาประกอบการศึกษา (บงกชมาศ เอกเอี่ยม, 2532 : 65-67)

จากวิธีการศึกษาที่กล่าวมาทั้งสามวิธีคือวิธีการศึกษาแบบธรรมชาติ วิธีการศึกษาพฤติกรรมนิยมแบบธรรมชาติ และวิธีการศึกษาเชิงชาติพันธุ์วรรณา เป็นวิธีการที่คล้ายคลึงและสอดคล้องกันในการที่พยายามจะวิเคราะห์พฤติกรรมของมนุษย์ในแง่ของกระบวนการให้ความหมายแก่ปรากฏการณ์ต่างๆ โดยผ่านการปฏิสัมพันธ์ทางสังคม

ดังนั้นในการศึกษาเรื่องสังคมกรรมทางการเมืองของชาวไทยมุสลิมซึ่งเป็นชนกลุ่มน้อยในบริบทของสังคมไทย จึงเป็นการศึกษาถึงวัฒนธรรมย่อยที่มีลักษณะเฉพาะตัว มีเอกลักษณ์ของตนเอง ทั้งด้านความคิดความเชื่อ ค่านิยมหรือบรรทัดฐานบางประการที่แตกต่างไปจากสังคมส่วนใหญ่ค่อนข้างมากแม้จะมีลักษณะร่วมกันอยู่ก็ตามดังนั้นการศึกษากครั้งนี้จึงจำเป็นต้องก้าวเข้าสู่โลกของชาวไทยมุสลิมหรือวัฒนธรรมของชาวไทยมุสลิม โดยเฉพาะวัฒนธรรมทางการเมืองเพื่อค้นหาชุดของความหมายที่ตัวอย่างใช้ในการนิยามสถานการณ์และก่อให้เกิดพฤติกรรมต่างๆ

ประชากรที่ใช้ในการศึกษา

ประชากรที่ใช้ในการศึกษากครั้งนี้ เป็นประชากรที่อยู่อาศัยในหมู่ที่ 1 ตำบลวังประจัน อำเภอกวนโดน จังหวัดสตูล จำนวน 82 ครัวเรือน รวม 508 คน โดยเลือกกลุ่มตัวอย่างที่จะทำการศึกษาซึ่งถือเป็นผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informant) ในการให้ข้อมูลแก่ผู้วิจัยด้วยวิธีสโนบอลล์ (Snow Ball Sampling Technique) ซึ่งผู้วิจัยได้กำหนดจำนวนผู้ให้ข้อมูลสำคัญไว้ประมาณ 15 คน ซึ่งมีคุณสมบัติดังต่อไปนี้

1. ไม่ระบุเพศ
2. มีอายุตั้งแต่ 18 ปีขึ้นไป

วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลที่ศึกษา

การศึกษานี้ ผู้วิจัยได้ใช้วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลใน 2 ลักษณะด้วยกันคือ

1. การสังเกต ผู้วิจัยได้ใช้การสังเกตทั้งแบบไม่มีส่วนร่วมหรือแบบโดยตรง (Non-Participant Observation) และการสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participant Observation) โดยการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม เป็นการสังเกตที่ผู้วิจัยสังเกตอยู่ภายนอกไม่ได้ไปร่วมในกิจกรรม ซึ่งผู้วิจัยจะใช้การสังเกตในลักษณะนี้เฉพาะในระยะแรกของการวิจัยเท่านั้น ส่วนการสังเกตแบบมีส่วนร่วม ซึ่งเป็นการสังเกตที่ผู้สังเกตเข้าไปใช้ชีวิตร่วมกับกลุ่มคนที่ถูกศึกษา มีการร่วมทำกิจกรรมด้วยกันและพยายามให้กลุ่มผู้ถูกสังเกตยอมรับ ผู้สังเกตมีสถานภาพบทบาทเช่นเดียวกับตน (สุภางค์ จันทวานิช, 2535 : 154) ในกระบวนการของการสังเกตนี้ผู้วิจัยใช้การซักถามและจดบันทึกนอกเหนือจากเฝ้าดูแล้วอาจจะซักถามบางสิ่งบางอย่างที่ไม่เข้าใจได้จากการสังเกต ซึ่ง สปรัดเลย์ (Spradley, 1980 อ้างถึงใน งามพิศ สัตย์สงวน, 2535 : 154) ได้กล่าวถึงสัดส่วนของการสังเกตอย่างมีส่วนร่วมไว้ 6 ประการคือ

- 1.1 มีเป้าหมาย 2 อย่างคือ เพื่อเข้าร่วมกิจกรรมต่างๆ ตามความเหมาะสมของสถานการณ์ และสังเกตผู้คนกิจกรรมต่างๆ และลักษณะทางกายภาพของสถานที่
- 1.2 มีการตระหนักถึงอย่างชัดเจน นั่นคือมีอะไรที่เกิดขึ้นอยู่นอกเหนือการตระหนักถึงของผู้เข้าร่วมทั่วไป
- 1.3 มีสายตากว้างไกล ต้องเอาใจใส่ข้อมูลอย่างกว้างขวาง
- 1.4 มีประสบการณ์ที่เป็นทั้งคนภายในและภายนอกในเวลาเดียวกัน
- 1.5 การได้ทบทวนย้อนหลัง
- 1.6 จดบันทึกตลอดเวลา และจดบันทึกอย่างละเอียด

ในการสังเกต ผู้วิจัยใช้กรอบการสังเกต โดยจัดแบ่งประเภทของปรากฏการณ์ทางสังคมออกเป็น 6 ประเภท (Categories) ดังต่อไปนี้ (Lofland, 1971, อ้างถึงใน สุภางค์ จันทวานิช, 2539 : 50-52)

1) การกระทำ (Acts) ได้แก่ การใช้ชีวิตประจำวัน การกระทำหรือพฤติกรรมต่างๆ ของคนที่อาศัยอยู่ในชุมชนที่ศึกษาควรจะได้รับ การสังเกตและบันทึกอย่างละเอียด สรุปคือวิถีในการดำเนินชีวิตนั่นเอง

2) กิจกรรมหรือแบบแผนการกระทำ (Activities) คือการกระทำหรือพฤติกรรมที่เป็นกระบวนการมีขั้นตอนและมีลักษณะต่อเนื่องจนเป็นแบบแผน เช่น กระบวนการเรียนรู้ต่างๆ ขนบธรรมเนียมประเพณีต่างๆ การประกอบพิธีกรรมของชุมชน แบบแผนพฤติกรรมต่างๆ เหล่านี้จะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อมีผู้รับผิดชอบจัดขึ้นมา ดังนั้นการสังเกตเกี่ยวกับแบบแผนพฤติกรรมการชี้ให้เห็นสถานภาพ บทบาทและหน้าที่ของสมาชิกของชุมชน

3) ความหมาย (Meaning) คือ การที่บุคคลมองตัวเองในสังคมและเหตุการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นในฐานะที่ตนเองเป็นส่วนหนึ่งของสังคมและวัฒนธรรมนั้น

4) ความสัมพันธ์ (Relationship) ความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มบุคคลในชุมชน ควรจะเป็นความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลหรือระหว่างกลุ่ม ซึ่งความสัมพันธ์จะช่วยในการวิเคราะห์โครงสร้างสังคมได้

5) การมีส่วนร่วมในกิจกรรมในชุมชน (Participation) คือการที่บุคคลยอมให้ความร่วมมือและบอกเป็นส่วนประกอบของโครงสร้างสังคมในส่วนที่เกี่ยวกับกิจกรรมนั้นๆ ซึ่งการวิเคราะห์การมีส่วนร่วมในชุมชนจะช่วยให้เข้าใจโครงสร้างสังคมและวัฒนธรรมหรือความสัมพันธ์และความขัดแย้งได้ชัดเจนขึ้น

6) สภาพสังคม (Setting) คือ สภาพงานสนามที่ผู้วิจัยใช้เป็นพื้นฐานที่ศึกษาและรวมถึงทุกสิ่งทุกอย่างที่เกี่ยวข้อง ทุกแง่ทุกมุมที่ผู้วิจัยสามารถประเมินได้

2. การสัมภาษณ์ เป็นวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลที่สำคัญมากสำหรับการศึกษาในครั้งนี้ ซึ่งผู้วิจัยใช้การสัมภาษณ์แบบเป็นทางการ (Formal Interview) และการสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการ (Informal Interview) ในการสัมภาษณ์แบบเป็นทางการจะใช้ในบางช่วงของการศึกษาภาคสนาม เช่น ในช่วงแรกของการวิจัยที่ผู้วิจัยใช้การสัมภาษณ์แบบเป็นทางการเก็บข้อมูลพื้นฐานเกี่ยวกับชุมชนและประชากรที่ศึกษา ส่วนการสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการซึ่งจะใช้ตลอดในช่วงของการศึกษาครั้งนี้ โดยจะเป็นการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูล (Informant) และผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ความสัมพันธ์แบบนี้ผู้ศึกษาจะเป็นผู้สัมภาษณ์เอง มีการเตรียมคำถามกว้างๆ มาล่วงหน้าซึ่งจะใช้ใน 2 ลักษณะคือ การสัมภาษณ์ที่เปิดกว้างไม่จำกัดคำตอบเพื่อให้ผู้สัมภาษณ์มีอิสระในการแสดงความคิดเห็น และการสัมภาษณ์แบบเน้นจุดสนใจ (Focus Interview) ซึ่งเป็นการสัมภาษณ์เกี่ยวกับประวัติชีวิต (Life History) ของผู้ให้ข้อมูลสำคัญ นอกจากนี้ผู้วิจัยยังใช้วิธีการสัมภาษณ์เชิงชาติพันธุ์วรรณนาเพื่อเป็นแนวทางและนำมาปรับใช้ในการสัมภาษณ์ในการศึกษานี้ซึ่ง สแปร์ดลีย์ (Spardley, 1979) ได้เสนอองค์ประกอบ

ได้เสนอองค์ประกอบสำคัญ 3 ประการของการสัมภาษณ์เชิงชาติพันธุ์วรรณา คือ มีจุดหมายที่ชัดเจนแน่นอน (Explicit Purpose) การอธิบายเชิงชาติพันธุ์วรรณา (Ethnographic Explanations) และคำถามเชิงชาติพันธุ์วรรณา (Ethnographic Question)

2.1 มีจุดหมายชัดเจนแน่นอน เมื่อผู้วิจัยกับผู้ให้สัมภาษณ์พบกันเพื่อการสัมภาษณ์ ทั้งสองฝ่ายจะต้องรู้ว่าการพูดคุยครั้งนี้เป็นไปในแนวใด เกี่ยวข้องกับอะไร หรือมุ่งสู่อะไร ในประเด็นนี้ ผู้ให้สัมภาษณ์อาจจะรับรู้ถึงจุดมุ่งหมายของการสัมภาษณ์ได้เพียงเลื่อนลอยไม่ชัดเจนนัก ซึ่งผู้วิจัยต้องอธิบายให้ตัวอย่างให้ผู้สัมภาษณ์เข้าใจว่าการสัมภาษณ์นี้เพื่ออะไร ทั้งนี้ เพราะการสัมภาษณ์เชิงชาติพันธุ์วรรณา มีเป้าหมายและทิศทางที่ต้องการค้นหาวัฒนธรรม ความรู้สึก ความหมาย และการนิยามปรากฏการณ์ต่างๆ ของตัวอย่างผู้ให้สัมภาษณ์

2.2 การอธิบายเชิงชาติพันธุ์วรรณา จากการเผชิญหน้าครั้งแรกระหว่างผู้วิจัยและผู้ให้สัมภาษณ์จนกระทั่งสิ้นสุดการสัมภาษณ์ ผู้วิจัยจะต้องอธิบายให้ผู้สัมภาษณ์เข้าใจเสมอถึงสิ่งต่างๆ เหล่านี้

2.2.1 อธิบายโครงการ เป็นการอธิบายว่าโครงการนี้เกี่ยวข้องกับอะไรซึ่งผู้วิจัยต้องชี้แจงเหตุผล เป้าหมาย และลักษณะของการวิจัยเชิงชาติพันธุ์วรรณา และอธิบายว่าผู้วิจัยต้องการข้อมูลที่เป็นจริงจากจุดอื่นของผู้ให้สัมภาษณ์เกี่ยวกับ ความรู้สึก พฤติกรรม และวัฒนธรรมของเขา ให้ตัวอย่างผู้ให้สัมภาษณ์เข้าใจ ซึ่งในกรณีนี้ผู้ให้สัมภาษณ์หลายคนได้พูดออกตัวในทำนองว่า ไม่ค่อยมีความรู้ในทางศาสนาไม่ว่าจะตอบอย่างไรหรือให้ผู้สัมภาษณ์อย่างไรผู้วิจัยได้ชี้แจงทำความเข้าใจกับผู้ให้สัมภาษณ์ต่อประเด็นที่ว่า ไม่ใช่การถามความรู้ทางศาสนาแต่ลักษณะของข้อมูลที่ต้องการจากแต่ละคนคือข้อมูลที่ชี้ถึงเกี่ยวกับ "ความเป็นตัวเอง" หรือ "ภาวะที่ตนเองเป็นอยู่" ไม่ว่าคำถามเกี่ยวกับหลักความรู้ทางศาสนาแต่อย่างไร หลังจากชี้แจง ทำความเข้าใจดังกล่าวแล้วผู้ให้สัมภาษณ์แต่ละคนจะรู้สึกผ่อนคลายและพร้อมที่จะให้สัมภาษณ์มากขึ้น

2.2.2 อธิบายถึงลักษณะการบันทึกข้อมูล ในการสังเกตแล้วสัมภาษณ์ต้องมีการจดบันทึกข้อมูลหรืออาจต้องมีการบันทึกเทปด้วย ซึ่งในเรื่องนี้ผู้วิจัยต้องบอกหรืออธิบายกับผู้ให้สัมภาษณ์ก่อน เช่น "ผู้วิจัยจะบันทึกเทประหว่างการสัมภาษณ์จะได้ไหม? เพื่อจะได้เอาเทปไปฟังว่าได้ข้อมูลเพียงพอหรือไม่ขาดตรงจุดไหน จะได้สัมภาษณ์เพิ่มเติมภายหลัง

2.2.3 อธิบายถึงการใช้ภาษาดั้งเดิม เนื่องจากเป้าหมายของการวิจัยเชิงชาติพันธุ์วรรณา คือ การอธิบายวัฒนธรรมในรูปแบบเดิม ผู้วิจัยจึงต้องการให้ผู้ให้สัมภาษณ์พูดตามแบบที่เคยพูดกับคนอื่น ๆ ภายในสิ่งแวดล้อมทางวัฒนธรรมของเขา เมื่อเป็นเช่นนี้ผู้วิจัยจึงต้อง

ยากับผู้ให้สัมภาษณ์ว่า ไม่ต้องเปลี่ยนแปลงภาษาพูด หรือแปลออกมาเพื่อผู้วิจัย เพราะผู้วิจัยจะต้องพยายามเรียนรู้ถึงคำหรือภาษาไปทีละน้อยจนเข้าใจในที่สุดดังนั้นผู้วิจัยอาจจะใช้คำถามเพื่อให้ตัวอย่างผู้ให้สัมภาษณ์ตอบด้วยภาษาเดิมของเขา ผู้วิจัยก็สามารถถามต่อโดยใช้ภาษาของตัวอย่างในการถามคำถาม ซึ่งลักษณะเช่นนี้จะทำให้เกิดความรู้สึกว่าผู้วิจัยและตัวอย่างกำลังพูดในสิ่งเดียวกัน มีความหมายร่วมกัน

2.2.4 อธิบายคำถาม เครื่องมือสำคัญในการค้นหาและทำความเข้าใจวัฒนธรรมของผู้อื่นของผู้วิจัย คือ คำถามเชิงชาติพันธุ์วรรณา และเนื่องจากคำถามดังกล่าวจะมีลักษณะที่แตกต่าง ดังนั้นจึงมีความจำเป็นที่จะต้องบอกให้ตัวอย่างรู้และเข้าใจว่า ในขณะที่เราจะถามคำถามที่แตกต่างจากคำถามเดิม หรือคำถามในแนวทางใหม่ นอกจากนั้นผู้วิจัยยังมีความจำเป็นที่จะพูดหรืออธิบายรายละเอียดว่าจะดำเนินการต่อไปด้วย

2.3 คำถามเชิงชาติพันธุ์วรรณา แม้ว่าคำถามเชิงชาติพันธุ์วรรณาจะมีหลายชนิดด้วยกัน แต่พอจะสรุปออกเป็นประเด็นหลักๆ ได้ 3 ประการสำคัญ ดังต่อไปนี้

2.3.1 คำถามเชิงพรรณนา (Descriptive Question) คำถามนี้ช่วยให้ผู้วิจัยสามารถเก็บตัวอย่างของภาษาของผู้ให้สัมภาษณ์ โดยเป็นรูปแบบของคำถามที่ให้ผู้สัมภาษณ์เล่าเรื่องราว หรือบรรยายวัฒนธรรมของเขาเอง ซึ่งคำถามเชิงพรรณนานี้จะเป็นคำถามที่ง่ายที่สุดและใช้ได้ดีตลอดการสัมภาษณ์

2.3.2 คำถามเชิงโครงสร้าง (Structural Question) คำถามประเภทนี้จะทำให้ผู้วิจัยค้นพบข้อมูลข่าวสารที่เด่นๆ และเป็นหน่วยพื้นฐานในความรู้ความเข้าใจวัฒนธรรมของตัวอย่าง คำถามเหล่านี้จะทำให้ทราบว่ายตัวอย่างมีการจัดระเบียบความรู้ ความคิดของเขาอย่างไร

2.3.3 คำถามในเชิงเปรียบเทียบ (Contrast Question) ผู้วิจัยต้องการจะทราบถึงความหมายของคำที่ตัวอย่างใช้ในหลายรูปแบบ ดังนั้นคำถามเชิงเปรียบเทียบจะทำให้สามารถค้นพบมิติของความหมายต่างๆ ที่ตัวอย่างใช้ในการแบ่งแยกความแตกต่างของวัตถุและสถานการณ์ในโลกของเขาเอง

การเข้าสู่สนาม

การศึกษาครั้งนี้เป็นการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพโดยใช้ชุมชนเป็นทั้งหน่วยการวิเคราะห์ และระดับการวิเคราะห์ โดยผู้วิจัยใช้แนวคิดเกี่ยวกับการศึกษาชุมชนของแซนเดอร์ทั้ง 4 วิธี อันประกอบด้วย วิธีการศึกษาเชิงคุณลักษณะ (ชุมชนในฐานะที่เป็นที่อยู่อาศัย) วิธีการศึกษาเชิงนิเวศวิทยา (ชุมชนในฐานะที่เป็นหน่วยพื้นที่ทางภูมิศาสตร์) วิธีการศึกษาเชิงชาติพันธุ์วรรณา (ชุมชนในฐานะที่เป็นวิถีชีวิต) และวิธีการศึกษาเชิงสังคมวิทยา (ชุมชนในฐานะที่เป็นพื้นฐานของการปฏิสัมพันธ์) ดังรายละเอียดที่แสดงไว้ข้างต้นมาบูรณาการและประยุกต์ใช้ในการศึกษาครั้งนี้ เพื่อค้นหาความจริงทางสังคมทั้งในเชิงอัตวิสัย (Subjective Reality) และเชิงวัตถุหรือภาววิสัย (Objective Reality)

ในการเข้าสู่สนาม (ผู้วิจัยได้กำหนดสถานภาพและบทบาทที่เป็นไปอย่างเปิดเผย เนื่องจากผู้วิจัยปฏิบัติงานอยู่ในพื้นที่ที่ศึกษามาไม่น้อยกว่า 4 ปี และมีความคุ้นเคยกับประชากรในพื้นที่เป็นอย่างดี) เพื่อเก็บรวบรวมข้อมูล ผู้วิจัยได้แบ่งการเข้าสู่สนามออกเป็น 3 ช่วง ในลักษณะวนซ้ำ (Iterative Spiral) ดังต่อไปนี้

ช่วงที่หนึ่ง ผู้วิจัยเข้าสู่สนามเพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับประเด็นของภูมิหลังปัญหาการวิจัยโดยใช้วิธีการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ซึ่งประกอบด้วย ผู้นำชุมชน ผู้อาวุโสของชุมชนที่มีอายุ 60 ปีขึ้นไป และบุคคลอื่นๆ ที่มีอายุ 40-59 ปี และอายุ 18-39 ปี โดยใช้เวลาเก็บรวบรวมข้อมูลดังกล่าวประมาณ 2 เดือน

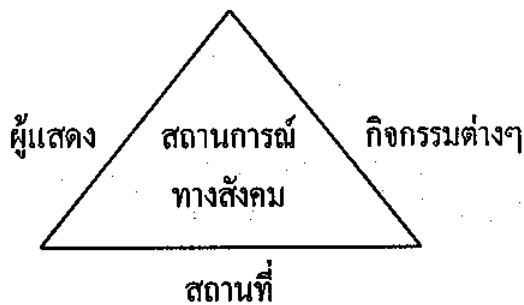
ช่วงที่สอง ผู้วิจัยเข้าสู่สนามเพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลพื้นฐานเกี่ยวกับชุมชนซึ่งประกอบด้วย ประวัติของชุมชน ลักษณะทางกายภาพของชุมชน ลักษณะโครงสร้างทางด้านสังคม เศรษฐกิจ การเมือง การปกครอง การศึกษา ศาสนา สาธารณสุข ตลอดจนวัฒนธรรมและพิธีกรรมต่างๆ ในชุมชน โดยผู้วิจัยใช้วิธีการสังเกตโดยตรงและการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ประกอบด้วย ผู้นำชุมชน เช่น ผู้ใหญ่บ้าน โต๊ะอิหม่าม ครู เกษตรกรตำบล คณะกรรมการหมู่บ้าน ผู้อาวุโสในชุมชน และประชากรทุกครัวเรือนในชุมชน นอกจากนี้ยังศึกษาจากเอกสารทางราชการ เช่น กขช. 2 ก. เป็นต้น สำหรับการเก็บรวบรวมข้อมูลในช่วงนี้จะใช้การสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้างที่มีการเตรียมแบบสัมภาษณ์มาแล้วล่วงหน้า โดยใช้เวลาในการเก็บรวบรวมข้อมูลช่วงนี้ประมาณ 1 เดือน

ช่วงที่สาม เป็นช่วงที่ผู้วิจัยเข้าสู่สนามเพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับประเด็นปัญหาการวิจัย โดยผู้วิจัยได้แบ่งระยะเวลาในการเก็บรวบรวมข้อมูลและวิธีการเก็บรวบรวม

ข้อมูล ตลอดจนการตรวจสอบข้อมูลเพื่อหาความเชื่อถือได้ของข้อมูลด้วยวิธีการตรวจสอบแบบสามเส้า (Triangulation) ดังรายละเอียดต่อไปนี้

ระยะแรกผู้วิจัยเข้าสู่สนามเพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับประเพณี พิธีกรรม และกิจกรรมต่างๆ ซึ่งเป็นตัวปัจจัยนำเข้าของกระบวนการสังคมกรรมทางการเมือง โดยใช้วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล 2 วิธี คือ การสังเกตแบบมีส่วนร่วม และการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ในการสังเกตแบบมีส่วนร่วมจะสังเกตสถานการณ์ทางสังคม (Social Situation) ซึ่งมีองค์ประกอบสำคัญ 3 อย่าง คือ สถานที่ (Place) ผู้แสดง (Actors) และกิจกรรมทางสังคม (Social Activities) ดังแผนภาพต่อไปนี้

แผนภาพ 3 องค์ประกอบของสถานการณ์ทางสังคม

ที่มา : Spradly, James P, 1980 : 40

สถานการณ์ทางสังคมในชุมชนที่ผู้วิจัยเข้าไปสังเกตแบบมีส่วนร่วมนั้น ผู้วิจัยเข้าไปสังเกตแบบมีส่วนร่วมทั้งการเข้าร่วมโดยสมบูรณ์หรือทุกขั้นตอน (Complete Participant) และการเข้าร่วมโดยไม่สมบูรณ์หรือเข้ามีส่วนร่วมบางขั้นตอน (Incomplete Participant) ในเรื่องนี้ผู้วิจัยได้กำหนดสถานที่ กิจกรรม และผู้แสดงไว้คร่าวๆ ดังต่อไปนี้

สถานที่ ประกอบด้วย บ้าน มัสยิด โรงเรียนสอนศาสนา สุสาน และอื่นๆ เป็นต้น
กิจกรรม ประกอบด้วย พิธีกรรม ประเพณี และกิจกรรมต่างๆ ที่เกิดขึ้นในสถานที่แตกต่างกัน เช่น ในบ้านก็จะมีประเพณีเกี่ยวกับการเกิด การแต่งงาน การทำพิธีเข้าสู่สุสาน เป็นต้น หรือในมัสยิดก็จะมีประเพณีและพิธีกรรมเกี่ยวกับการทำญวนฮีด (วันสำคัญ) การละหมาด เป็นต้น

ผู้แสดง มีความแตกต่างกันไปตามสถานที่และกิจกรรม เช่น ในบ้านหรือในครัวเรือน ได้แก่ พ่อ แม่ ลูก และญาติพี่น้อง ในมัสยิด ได้แก่ โต๊ะอิหม่าม โต๊ะคอเต็บ โต๊ะ

บิหลัน กรรมการมัชยิด และผู้เข้าร่วมละหมาดทุกคน หรือในกรณีโรงเรียนสอนศาสนา ได้แก่ โต๊ะครู และนักเรียน เป็นต้น

ส่วนการเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยวิธีการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ผู้วิจัยใช้วิธีการศึกษาประวัติชีวิตหรือการศึกษาย้อนหลัง (Retrospective) เพื่อเก็บข้อมูลเกี่ยวกับประเพณี พิธีกรรม หรือกิจกรรมบางอย่างที่ไม่เกิดขึ้นในช่วงที่ผู้วิจัยอยู่ในสนาม อีกทั้งยังใช้เป็นวิธีการตรวจสอบข้อมูลเพื่อหาความน่าเชื่อถือได้ของข้อมูลอีกทางหนึ่ง ซึ่งวิธีการดังกล่าวนี้ผู้วิจัยจะศึกษาจากบุคคลสำคัญในชุมชนด้วยวิธีการสัมภาษณ์แบบลึก (In-Depth Interview) จากครอบครัวที่แตกต่างกันใน 2 ลักษณะ คือ ครอบครัวที่อาศัยอยู่เดิม (หมายถึง ครอบครัวที่เข้ามาก่อนปี พ.ศ. 2500) และครอบครัวที่เข้ามาอยู่ที่หลัง (หมายถึง ครอบครัวที่เข้ามาหลังปี พ.ศ. 2500) เกี่ยวกับประเพณี พิธีกรรม และกิจกรรมต่างๆ ที่ผ่านเข้ามาในช่วงชีวิตของบุคคลเหล่านี้ว่าประเพณี พิธีกรรม และกิจกรรมต่างๆ มีขั้นตอนหรือกระบวนการอย่างไร มีวัตถุประสงค์เพื่ออะไรตามความคิดความเชื่อของเขา ซึ่งการเก็บรวบรวมข้อมูลในระยะนี้ ผู้วิจัยใช้คำถามเชิงพรรณนาเพื่อนำข้อมูลมาวิเคราะห์จำแนกประเภท (Domain Analysis) ใช้คำถามเชิงโครงสร้างเพื่อนำข้อมูลมาวิเคราะห์แบบสาระจำแนกประเภท (Taxonomy Analysis) และใช้คำถามเชิงเปรียบเทียบเพื่อวิเคราะห์ประเด็นทางวัฒนธรรม โดยใช้ระยะเวลาในการศึกษาประมาณ 4 เดือน เข้าออกสนามในลักษณะวนซ้ำ

ระยะที่สอง ซึ่งเป็นระยะสุดท้ายที่ผู้วิจัยเข้าสู่สนามอีกครั้งหนึ่ง เพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลเพิ่มเติมในส่วนที่ยังไม่ชัดเจน และเพียงพอที่จะนำไปสู่การสร้างข้อสรุปแบบอุปนัย (Inductive Conclusion) อีกทั้งยังเป็นการตรวจสอบความถูกต้องและความน่าเชื่อถือได้ของข้อมูลอีกด้วย โดยผู้วิจัยใช้ระยะเวลาในการศึกษาประมาณ 1 เดือน

อนึ่ง การศึกษาครั้งนี้อยู่ภายใต้กระบวนการทัศน์เชิงตีความที่เน้นความจริงทางสังคม ทั้งเชิงอัตวิสัยและวัตถุวิสัยในระดับจุลภาคตามข้อตกลงเบื้องต้นที่ได้กล่าวถึงแล้ว ดังนั้น การเก็บรวบรวมข้อมูลเพื่อค้นหาความจริงเชิงอัตวิสัย และวัตถุวิสัย เครื่องมือที่ใช้เก็บข้อมูลก็คือ การสังเกต และการสัมภาษณ์ ซึ่งมีประเด็นที่ผู้วิจัยสังเกตและสัมภาษณ์ดังตัวอย่างต่อไปนี้

ตัวอย่างประเพณีถือศีลอด

ประเพณีที่สังเกตได้ ซึ่งเป็นข้อเท็จจริงทางสังคมเชิงวัดวิถีระดับจุลภาค ได้แก่ ขั้นตอน หรือกระบวนการของประเพณีถือศีลอด เช่น เมื่อถึงเดือนรอมฎอน ชาวไทยมุสลิม จะต้องถือศีลอดโดยงดเว้นอาหารเครื่องดื่ม ทุกๆ วัน ก่อนพระอาทิตย์ขึ้นจนหลังพระอาทิตย์ตก หลังจากพระอาทิตย์ตกก็จะมีการรับประทานอาหารเสร็จแล้วก็จะไปมัสยิด เพื่อทำพิธีละหมาดคือราเวาะห์ เป็นต้น

ประเพณีที่ผู้วิจัยสังเกตไม่ได้โดยตรง แต่จะเข้าใจได้โดยอาศัยมุมมองของผู้กระทำ หรือผู้ถูกศึกษา (โดยการสัมภาษณ์) ซึ่งเป็นข้อเท็จจริงทางสังคมเชิงอัตวิสัยระดับจุลภาค ได้แก่ ความคิด ความเชื่อ หรือทัศนคติต่อประเพณีดังกล่าว เช่น เชื่อว่าการถือศีลอด เป็นการฝึกจิตใจให้บุคคลมีความอดทน และรู้สขของความยากลำบาก หิวโหย หรือเชื่อว่าการถือศีลอดสามารถเข้าถึงพระเจ้าได้ เป็นต้น

การเข้าสู่ปรากฏการณ์ในภาคสนาม : ประสบการณ์ของผู้วิจัย

การเข้าสู่ปรากฏการณ์ในภาคสนามของผู้วิจัยเริ่มขึ้นอย่างจริงจังหลังจากที่ผู้วิจัยได้สอบเข้าโครงการวิทยานิพนธ์เรียบร้อยแล้วโดยเข้าไปยังตัวอยู่ในชุมชนตลอดระยะเวลาประมาณ 6-7 เดือน เพื่อเก็บข้อมูลในทุกๆ ด้าน และทุกๆ มิติเกี่ยวกับประเด็นปัญหาการวิจัย อาศัยที่ผู้วิจัยเป็นข้าราชการครูสอนอยู่ในพื้นที่ที่ศึกษาไม่น้อยกว่า 6 ปี และมีความคุ้นเคยกับประชาชนส่วนใหญ่ของชุมชนเป็นอย่างดี ทำให้การเข้าถึงประชากรที่ศึกษาเป็นไปได้ไม่ยากนัก และมีปัญหาน้อยมากจนแทบจะไม่มีเลขก็ว่าได้ ผู้วิจัยได้พักอาศัยอยู่ในโรงเรียนได้ใช้เวลาในช่วงเย็นหลังจากเสร็จภาระกิจการสอนเกือบทุกวันเข้าไปพบปะพูดคุยกับชาวบ้าน โดยมีผู้ช่วยผู้วิจัยชื่อนายนันทวัฒน์ เต๊ะสมัน ซึ่งเป็นชาวบ้านทุ่งมะปริง โดยกำเนิดมีความคุ้นเคยสนิทสนมกับผู้วิจัยเป็นพิเศษคอยให้ความช่วยเหลือ

ในเบื้องต้นผู้วิจัยเข้าไปพบปะพูดคุยกับชาวบ้านเกือบทุกครอบครัวเพื่อสร้างความสัมพันธ์ (Relation) และความคุ้นเคย (Rapport) ให้มากยิ่งขึ้นพร้อมๆ กับเก็บข้อมูลเกี่ยวกับภูมิหลังของแต่ละครอบครัว เช่น จำนวนสมาชิกในครอบครัว การศึกษา ตลอดจนระยะเวลาการเข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่ในชุมชนเพื่อเป็นข้อมูลในการคัดเลือกประชากรกลุ่มตัวอย่าง ซึ่งในการเข้าไปพบปะพูดคุยกับชาวบ้านนั้น ผู้วิจัยเข้าไปในลักษณะเปิดเผยตัวเองว่าเข้าไปทำไม เพื่อวัตถุประสงค์อะไร (ส่วนใหญ่ชาวบ้านจะไม่ถามรายละเอียดเกี่ยวกับการทำวิจัย

แต่จะถามถึงสารทุกข์สุขดิบของผู้วิจัยมากกว่า เช่น สบายดีไหม เรียนจบแล้วยัง เมื่อไหร่จะกลับมาสอน ซึ่งคำถามเหล่านี้แสดงให้เห็นถึงความคุ้นเคยของผู้วิจัยกับชาวบ้านได้เป็นอย่างดี)

หลังจากพบปะพูดคุยกับชาวบ้านมาได้ระยะหนึ่งเกือบครบทุกครอบครัว และได้ข้อมูลภูมิหลังของแต่ละครอบครัวพอสมควรแล้ว ผู้วิจัยกับผู้ช่วยก็ได้ย้อนกลับไปพบปะพูดคุยกับครอบครัวเหล่านี้อีกครั้งหนึ่งด้วยการใช้คำถามเชิงพรรณนาเกี่ยวกับประเพณี พิธีกรรม และกิจกรรมต่างๆ ในชุมชนพร้อมๆ กับการนำวิธีการสโนบอลล์มาใช้เพื่อค้นหาผู้ให้ข้อมูลสำคัญ จนได้ผู้ให้ข้อมูลสำคัญมาจำนวนหนึ่งแล้วผู้วิจัยกับผู้ช่วยได้พิจารณาคัดเลือกจนเหลือ 15 คน โดยอาศัยเกณฑ์การเข้ามาตั้งถิ่นฐานและเกณฑ์การพิจารณาคุณสมบัติของผู้ให้ข้อมูลตามที่สแปลดเลย์ (Spradly, 1979) ได้กล่าวไว้ว่า อย่างน้อยที่สุดผู้ให้ข้อมูลสำคัญต้องมีคุณลักษณะ 5 ประการ คือ

- 1) เข้าใจในวัฒนธรรมของตัวเองเป็นอย่างดี
- 2) มีส่วนร่วมในเหตุการณ์หรือวัฒนธรรมปัจจุบัน
- 3) อยู่ในสภาพของวัฒนธรรมที่แตกต่างไปจากผู้ศึกษา
- 4) มีเวลาเพียงพอในการให้ข้อมูลเพื่อการศึกษา
- 5) ไม่ใช่ผู้วิเคราะห์

เมื่อได้ผู้ให้ข้อมูลสำคัญตามที่ต้องการแล้ว ผู้วิจัยได้ใช้เวลาช่วงเย็นประมาณเวลา 16.30 - 20.00 น. และช่วงเวลาอื่นตามความเหมาะสมแต่ละสถานการณ์เพื่อสัมภาษณ์และสังเกตในประเด็นต่างๆ เกี่ยวกับประเพณี พิธีกรรม และกิจกรรมที่บ้านของผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ตลอดจนบ้านของโต๊ะครู (สอนอัล-กุรอาน) และที่มัสยิดต่างๆ วันอย่างต่อเนื่อง เมื่อได้ข้อมูลมาแล้วผู้วิจัยก็นำมาสรุปสัปดาห์ละครั้ง และเก็บเข้าแฟ้มแยกเป็นประเด็นๆ เพื่อสะดวกในการวิเคราะห์และตีความต่อไป

ในการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ผู้วิจัยจะเริ่มด้วยคำถามเชิงพรรณนาแล้วนำไปสู่คำถามเชิงโครงสร้าง และคำถามเชิงเปรียบเทียบตลอดระยะเวลาของการสัมภาษณ์ครั้งหนึ่งๆ ยกตัวอย่างเช่น

ผู้วิจัย : "อัสลามมูอะลัยกุม (พร้อมกับจับมือ)"

ผู้ให้ข้อมูล : "วะอะลัยกุมมุสลาม"

ผู้วิจัย : "วันนี้มาเยี่ยมอีก"

ผู้ให้ข้อมูล : "ตามสบายเลขครู"

ผู้วิจัย : "นี่คือกระโถนอะไรอยู่บ้าง"

- ผู้ให้ข้อมูล : "ไม่...แล้วครุมีฐานะอะไรบ้าง"
- ผู้วิจัย : "ก็มาคุยเรื่องที่ได้พูดกันบ้างแล้วเมื่อวันก่อนนั่นแหละ...เกี่ยวกับการเกิดก่อนก็ได้" (คำถามเชิงพรรณนา)
- ผู้ให้ข้อมูล : "อ้อ...ก็อย่างนี้แหละ เมื่อเด็กเกิดมาแล้วป๊ะหรือญาติก็ได้จะกล่าวอะซานที่หู่ข้างขวาด้าเป็นลูกชาย และกล่าวอีกอมะฮูที่หู่ข้างซ้ายด้าเป็นลูกหญิง"
- ผู้วิจัย : "ที่เขาทำนี่เพื่ออะไร" (คำถามเชิงโครงสร้าง)
- ผู้ให้ข้อมูล : "ก็เพื่อให้เด็กได้รู้จักกับพระผู้เป็นเจ้าของเป็นเบื้องต้นแรกก่อนรู้จักสิ่งอื่นใดในจักรวาล"
- ผู้วิจัย : "ถ้าไม่อะซานหรืออีกอมะฮู ได้หรือไม่"
- ผู้ให้ข้อมูล : "ไม่ได้"
- ผู้วิจัย : "แล้วลูกของบัง (พี่) ทำหรือไม่"
- ผู้ให้ข้อมูล : "ลูกผมทำทุกคน"

อนึ่ง ในการสัมภาษณ์แต่ละครั้งผู้วิจัยจะสังเกตไปด้วย บางครั้งก็อาจจะถามถึงสิ่งที่สังเกตเห็น เช่น ขณะสัมภาษณ์ผู้วิจัยเห็นเด็กกำลังแต่งตัวเตรียมออกไปเรียนหนังสือที่บ้านโต๊ะครุ ผู้วิจัยก็จะถามผู้ให้ข้อมูลเกี่ยวกับการไปเรียนหนังสือที่บ้านโต๊ะครุต่อเนื่องไปเลยเป็นต้น

นอกจากการสังเกตในขณะสัมภาษณ์แล้ว ผู้วิจัยได้สังเกตแบบมีส่วนร่วมในพิธีกรรมหรือกิจกรรมต่างๆ ที่บ้านโต๊ะครุ และมัสยิด เช่น การละหมาดวันศุกร์ การเรียนแขก (อัล-กุรอาน) ตลอดจนวันสำคัญทางศาสนา เป็นต้น ที่มัสยิด ผู้วิจัยอาศัยผู้ช่วยในการติดตามเข้าไปร่วมละหมาด (ส่วนใหญ่จะเป็นละหมาดอีซาและละหมาดวันศุกร์) โดยเข้าไปนั่งในมัสยิดแต่ไม่ปฏิบัติพิธีละหมาดนอกจากร่วมจังกับ (พูดคุย) กับชาวบ้านที่มาละหมาดเมื่อเสร็จแล้ว ซึ่งพวกเขาที่ยินดีให้การต้อนรับเป็นอย่างดี ในขณะที่บางคนคิดว่าผู้วิจัยกำลังจะเป็นแขก (นับถือศาสนาอิสลาม) ในกรณีที่เป็นการละหมาดวันศุกร์ผู้วิจัยจะร่วมฟังคุฏบะฮ์ด้วยพร้อมกับซักถามจากผู้หรือผู้เข้าร่วมละหมาดหากไม่เข้าใจ ส่วนการสังเกตแบบมีส่วนร่วมที่บ้านโต๊ะครุ ผู้วิจัยใช้เวลาในช่วงเวลาประมาณ 19.00 น. เข้าไปพูดคุยและร่วมรับฟังพร้อมกับนักเรียน บางครั้งก็พูดคุยซักถามนักเรียนในประเด็นที่เรียน รวมทั้งซักถามสัมภาษณ์โต๊ะครุหลังจากการเรียนเสร็จสิ้นลง

ต่อมาเมื่อผู้วิจัยเก็บข้อมูลได้มาพอสมควรเพียงพอต่อการวิเคราะห์แล้ว เพื่อให้มีความมั่นใจในความน่าเชื่อถือของข้อมูลว่ามีความถูกต้องครบถ้วน และเที่ยงตรงหรือไม่

ผู้วิจัยใช้วิธีการตรวจสอบข้อมูลโดยการให้ผู้ช่วยตรวจสอบอีกครั้งหนึ่งในลักษณะ "Double Check" นอกเหนือจากการตรวจสอบข้อมูลแบบสามเส้าที่ผู้วิจัยได้ทำอยู่แล้วในระหว่างเก็บข้อมูล หากนำข้อมูลไปวิเคราะห์แล้วปรากฏว่าข้อมูลมีไม่เพียงพอก็จะต้องวนซ้ำลงไปเก็บข้อมูลในสนามอีกครั้งหนึ่งจนได้ข้อมูลเพียงพอ เหมือนเช่นกรณีของผู้วิจัยที่เมื่อนำข้อมูลมาวิเคราะห์แล้วปรากฏว่า ข้อมูลมีไม่เพียงพอต่อการวิเคราะห์และมีลักษณะสถิตย์ (Static) ไม่เห็นภาพของกระบวนการสังคมนาในลักษณะพลวัต (Dynamic) ผู้วิจัยจึงต้องวนซ้ำลงไปเก็บข้อมูลในสนามอีกครั้งหนึ่ง โดยพิจารณาเลือกผู้ให้ข้อมูลสำคัญจาก 15 คน ด้วยวิธีการเปรียบเทียบความเหมือนและความแตกต่างกันในความเคร่งครัดของศาสนา ตลอดจนวิถีชีวิตประจำวันของผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (พิจารณาเฉพาะหัวหน้าครอบครัวเป็นหลักเพื่อเป็นหน่วยในการบันทึกข้อมูล) เหลือเพียง 5 คน หรือ 5 ครอบครัวที่มีความเคร่งครัดทางศาสนาและวิถีชีวิตที่แตกต่างกันเพื่อเก็บข้อมูลอย่างละเอียดเกี่ยวกับกระบวนการสังคมนาของแต่ละครอบครัว ในลักษณะของการสัมภาษณ์แบบลึกเพื่อให้ได้ข้อมูลเพียงพอต่อการวิเคราะห์และตีความต่อไป

การวิเคราะห์ข้อมูล

ในการวิเคราะห์ข้อมูลการวิจัยเชิงคุณภาพ สุกางค์ จันทวานิช (2540 : 17-64) ได้เสนอขั้นตอนในการวิเคราะห์ออกเป็น 5 ขั้นตอน คือ

1) การใช้แนวคิดทฤษฎีและการสร้างกรอบแนวคิดสำหรับการวิเคราะห์ ในการใช้แนวคิดทฤษฎีจะใช้ในสามขั้นตอนหลัก คือ ก่อนเริ่มเก็บรวบรวมข้อมูล ระหว่างการเก็บรวบรวมข้อมูล และขั้นวิเคราะห์ข้อมูล และการสร้างบทสรุป การใช้แนวคิดทฤษฎีก่อนเริ่มเก็บรวบรวมข้อมูลก็เพื่อให้ผู้วิจัยมีกรอบกว้างๆ และมีระบบในการศึกษาปรากฏการณ์ ใช้ในระหว่างเก็บข้อมูลก็เพื่อช่วยให้ผู้วิจัยสร้างสมมติฐานชั่วคราวได้อย่างมีทิศทาง ล้วนการใช้ในขั้นวิเคราะห์ข้อมูลและสร้างข้อสรุปก็เพื่อตรวจสอบว่าสอดคล้องหรือไม่สอดคล้องกับทฤษฎีใดหรือไม่

2) การตรวจสอบข้อมูล เพื่อให้มั่นใจในความเชื่อถือได้ของข้อมูลเพื่อตรวจสอบความครบถ้วนของข้อมูล และเพื่อประเมินคุณภาพของข้อมูลว่าอยู่ในระดับที่จะนำมาวิเคราะห์และตอบปัญหาการวิจัยได้

3) การจดบันทึกและทำดัชนีข้อมูล (Notetaking and Indexing) หลังจากการจดบันทึกข้อมูลแล้ว ผู้วิจัยจะต้องเริ่มทำดัชนีข้อมูลเพื่อจัดหมวดหมู่ของข้อมูลที่ได้นำ

เป็นการสะสางข้อมูลพร้อมกับการปูพื้นฐานสำหรับการวิเคราะห์และในการทำดัชนีข้อมูล สามารถจำแนกได้ 3 ชนิด คือ ดัชนีเชิงบรรยาย (Descriptive Index) ดัชนีเชิงตีความ (Interpretative Index) และดัชนีเชิงอธิบาย (Explanatory Index)

4) การทำข้อสรุปชั่วคราว เป็นการนำความคิดที่ได้จากการทำดัชนีข้อมูลและเชื่อมโยงดัชนีนั้นเข้าด้วยกัน โดยการเขียนเป็นรูปประโยค หรือข้อความเชิงแนวคิด ทฤษฎีเกี่ยวกับลักษณะของดัชนี หรือข้อมูลที่ศึกษาเชื่อมโยงของดัชนีเหล่านี้ หรือบางครั้งอาจจะสร้างข้อสรุปชั่วคราวเป็นย่อหน้า หรือข้อความยาวก็ได้ ส่วนข้อมูลส่วนใดไม่ต้องการหลังจากการทำข้อสรุปชั่วคราวแล้วก็กำจัดออกไป

5) การสร้างบทสรุปและการพิสูจน์บทสรุป (Drawing and Verifying Conclusion) คือ เป็นการนำข้อสรุปย่อยๆ เหล่านั้นมาเชื่อมโยงกันเพื่อให้เป็นบทสรุป โดยทำอย่างเป็นระบบและค่อยๆ ทำอย่างปราณีต

จากขั้นตอนการวิเคราะห์ข้อมูลดังกล่าวทั้ง 5 ขั้นตอนนี้สอดคล้องกับการวิเคราะห์ข้อมูลตามลักษณะของระเบียบวิธีการศึกษาแบบธรรมชาติ ซึ่งเดวิดสันเสนอว่าในการวิเคราะห์ข้อมูลผู้วิจัยจะต้องพยายามสร้างกรอบในการอธิบายปรากฏการณ์ ซึ่งการสร้างกรอบแนวคิดดังกล่าว ผู้วิจัยอาจใช้ทฤษฎีเป็นแนวทาง แล้วสรุปออกมาในรูปของข้อเสนอทั่วไป (Universal Proposition) หรือตัวแบบเชิงเหตุผล (Causal Models) ที่สามารถไปใช้อธิบายปรากฏการณ์และตัวอย่างกรณีศึกษาทั้งหมดได้ อย่างไรก็ตาม ข้อเสนอและตัวแบบเชิงเหตุผลนี้ก็เพียงเครื่องมือหนึ่งซึ่งช่วยในการศึกษาอย่างเป็นระบบมากขึ้น และให้เหตุผลแก่ปรากฏการณ์ที่ผู้วิจัยต้องการวิเคราะห์เท่านั้น เนื่องจากผลการศึกษาที่ได้จากการวิเคราะห์อาจจะไม่สอดคล้องกับกรอบแนวคิดตามที่เสนอไว้ก็ได้ ดังนั้นกรอบในการอธิบายดังกล่าวก็จะมีประโยชน์ต่อผู้วิจัยที่ช่วยชี้ให้ผู้วิจัยมองเห็นกรณีขัดแย้งอันจะไปสู่การพิจารณาปรับปรุงเปลี่ยนแปลงข้อเสนอเพื่อให้เกิดการสร้างทฤษฎี ซึ่งการวิเคราะห์ในลักษณะนี้ก็คือ การวิเคราะห์แบบอุปนัยหรือวิธีอุปนัยเชิงวิเคราะห์ (Analytic Induction) โดยเดวิดสัน (1978 : 192) ได้เสนอขั้นตอนการวิเคราะห์ลักษณะดังกล่าวออกเป็น 6 ขั้นตอนด้วยกัน คือ

- 1) สร้างนิยามปรากฏการณ์ที่ต้องการอธิบายอย่างคร่าวๆ (Rough definition)
- 2) สร้างอธิบายปรากฏการณ์ในเชิงสมมติฐาน (Hypothetical Explanation)
- 3) ทำการศึกษากรณีเชิงประจักษ์ในแนวสมมติฐานตามวัตถุประสงค์ที่กำหนดหรือสมมติฐานที่สอดคล้องกับข้อเท็จจริง (Facts) ในกรณีนั้น
- 4) ถ้าสมมติฐานไม่สอดคล้องกับข้อเท็จจริงการจะสร้างสมมติฐานขึ้นมาใหม่หรือไม่

ก็นิยามปรากฏการณ์ที่ต้องการอธิบายใหม่แล้วตัดกรณีศึกษานี้ทิ้งไป

5) ความแน่นอนในทางปฏิบัติของสมมติฐานที่สร้างขึ้นอาจบรรลุได้ หรือจากการตรวจสอบกรณีศึกษาจำนวนหนึ่งแล้ว แต่หากค้นพบกรณีขัดแย้งกับการอธิบายที่ต้องสร้างข้อเสนอแนะและการอธิบายขึ้นใหม่

6) การดำเนินการตรวจสอบกรณีศึกษา การนิยามปรากฏการณ์ใหม่ และการสร้างสมมติฐานในการอธิบายใหม่นี้จะคงดำเนินการต่อไป จนกระทั่งความสัมพันธ์ที่มีลักษณะทั่วไปดำรงอยู่แน่นอนเป็นที่ยอมรับ โดยกรณีขัดแย้งที่ค้นพบในแต่ละกรณีถูกนำมาใช้เพื่อการนิยามหรือการสร้างข้อเสนอนี้ใหม่ด้วย

การศึกษาครั้งนี้ก็เช่นกัน ผู้วิจัยได้ใช้วิธีการวิเคราะห์ตามหลักการอุปนัยหรือวิธีอุปนัยเชิงวิเคราะห์ของเด็ทซึนเป็นแนวทางในการวิเคราะห์ตีความสร้างข้อสรุป โดยนำแนวความคิดปฏิสัมพันธ์สัญลักษณ์นิยมมาใช้เป็นกรอบในการอธิบายสถานการณ์และปรากฏต่างๆ ที่เกิดขึ้นในกระบวนการของการสังคมกรรมแล้วสรุปออกมาในรูปของข้อเสนอทั่วไป นอกจากใช้แนวการวิเคราะห์ตามหลักการอุปนัยหรือวิธีอุปนัยเชิงวิเคราะห์ของเด็ทซึนแล้ว ผู้วิจัยยังใช้แนวการวิเคราะห์ข้อมูลตามวิธีชาติพันธุ์วรรณา นั่นคือ เมื่อได้ข้อมูลมาแล้วก็นำมาวิเคราะห์จำแนกประเภท และวิเคราะห์สาระบบจำแนกประเภทหรือจัดระบบความสัมพันธ์เชิงเหตุผลสำหรับนำไปสู่การสร้างข้อสรุปแบบอุปนัย

ข้อจำกัดในการศึกษาครั้งนี้

1. การศึกษาครั้งนี้ผู้วิจัยไม่สามารถจะเก็บรวบรวมข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับวงจรชีวิตในรอบปีได้ เพราะข้อจำกัดในเรื่องการลาศึกษาของผู้วิจัย แต่ผู้วิจัยสามารถจะเข้าใจวงจรชีวิตในรอบปีของชุมชนได้ เนื่องจากผู้วิจัยอยู่ในชุมชนไม่น้อยกว่า 4 ปีแล้ว
2. การเลือกสนามสำหรับการศึกษาในครั้งนี้ ผู้วิจัยเลือกชุมชนบ้านทุ่งมะปราง อำเภอกวนโดน จังหวัดสตูล เพราะไม่มีปัญหาในการใช้ภาษาสื่อสารกับประชากรที่ศึกษาและเป็นพื้นที่ที่ผู้วิจัยปฏิบัติงานอยู่

ข้อจำกัดในการศึกษาคั้งนี้

1. การศึกษาคั้งนี้ผู้วิจัยไม่สามารถจะเก็บรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับวงจรชีวิตในรอบปีได้ เพราะข้อจำกัดในเรื่องการลาศึกษาของผู้วิจัย แต่ผู้วิจัยสามารถจะเข้าใจวงจรชีวิตในรอบปีของชุมชนได้ เนื่องจากผู้วิจัยอยู่ในชุมชนไม่น้อยกว่า 4 ปีแล้ว
2. การเลือกสนามสำหรับการศึกษาในคั้งนี้ ผู้วิจัยเลือกชุมชนบ้านทุ่งมะปราง อำเภอกวนโดน จังหวัดสตูล เพราะไม่มีปัญหาในการใช้ภาษาสื่อสารกับประชากรที่ศึกษาและเป็นพื้นที่ที่ผู้วิจัยปฏิบัติงานอยู่